

1

2

3

4

5

6

БЕЛАРУСЫ ЯК МЕНШАСЦЬ І ДЫЯСПАРА
Ў XX-XXI СТАГОДДЗЯХ

7

8

9

10

11

12

13

БЕЛАРУСКАЯ СТУДЭНЦКАЯ СУПОЛЬНАСЦЬ У МІЖВАЕННАЙ ЧЭХАСЛАВАКІІ

АНДРЭЙ БУЧА

Анотацыя: У тэзісах даказана, што прадстаўнікі беларускага нацыянальнага руху выкарысталі “Рускую акцыю” для падрыхтоўкі кадраў беларускай інтэлігенцыі, у выніку чаго ВНУ Чэхаславакіі сталі адной з асноўных акадэмічных пляцовак для атрымання вышэйшай адукацыі заходнебеларускай моладдзю; вызначаны дакладная колькасць, геаграфія навучання, сацыяльны і канфесійны склад, падзел па спецыяльнасцях, акадэмічныя дасягненні беларускіх студэнтаў у ВНУ міжваеннай ЧСР.

Ключавыя словы: беларуская дыяспара, Чэхаславакія, міжваенны перыяд, Заходняя Беларусь.

BELARUSIAN STUDENTS' COMMUNITY IN THE INTERWAR CZECHOSLOVAKIA

Abstract: The thesis claims that representatives of the Belarusian national movement used “Russian action” for educating Belarusian intelligentsia, and higher educational establishments of Czechoslovakia became major academic centers where the youth of Western Belarus received higher education. The author provides the exact number of Belarusian students in higher educational establishments of the interwar Czechoslovakia as well as the localities, social and confessional composition, professional division and their academic achievements.

Keywords: Belarusian Diaspora, Czechoslovakia, Interwar Period, Western Belarus.

Фарміраванне беларускай студэнцкай супольнасці ў Чэхаславацкай рэспубліцы (ЧСР) стала магчымым дзякуючы правядзенню чэхаславацкім урадам (з лета 1921 года) праграмы па падтрымцы эміграцыі з былой Расійскай імперыі (“Руская акцыя”). Асноўнай складаючай гэтай праграмы была падрыхтоўка ў ВНУ Чэхаславакіі эмігранцкай моладзі, якая ў будучым, па меркаванні прэзідэнта ЧСР Томаша Гарыга Масарыка, павінна была адыграць ключавую ролю ў адраджэнні дэмакратычнай, федэратыўнай і прыхільнай да Чэхаславакіі Расіі. Беларускія арганізацыі (Таварыства беларускай школы ў Вільні, урад Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР) і беларускі аддзел Міністэрства адукацыі Латвіі пры агульнай каардынацыі Беларускай грамады і прадстаўніцтва БНР у ЧСР) скарысталі “Рускую акцыю” для вырашэння іншай задачы, а менавіта – для падрыхтоўкі кадраў беларускай інтэлігенцыі, неабходных для аказання супраціўлення асіміляцыйнай палітыцы польскіх улад у Заходняй Беларусі і арганізацыі беларускай меншасці ў Латвіі.

У 1920-я – 1930-я гады ў ВНУ ЧСР навучалася прыкладна 700 этнічных беларусаў (10 % ад агульнай колькасці стыпендыятаў чэхаславацкага ўрада). Каля 200 беларусаў карысталіся стыпендыямі, якія былі прызначаны беларускім нацыянальным арганізацыям у Заходняй Беларусі, Літве і Латвіі. Большасць беларускіх стыпендыятаў складалі выпускнікі Віленскай, Навагрудскай, Нясвіжска-Клецкай, Радашковіцкай беларускіх гімназій. У 1922–1927 гадах у чэхаславацкіх універсітэтах навучалася больш заходнебеларускай моладзі, чым у ВНУ Польшчы. У 1920-я гады Прага з’яўлялася адным з найбольш уплывовых і буйных беларускіх акадэмічных цэнтраў, якія існавалі за межамі Беларусі.

У першай палове 1920-х гадоў неўрэгуляванасць тэрытарыяльнага пытання паміж Прагай і Варшавай (канфлікт у Цешынскай Сілезіі) стала спрыяльным фактарам для беларусаў-суіскальнікаў стыпендый чэхаславацкага ўрада. Аднак пасля нармалізацыі чэхаславацка-польскіх адносін у красавіку 1925 года ўрад ЧСР улічыў пратэсты Варшавы, якая выступала катэгарычна супраць падтрымкі Чэхаславакіяй моладзі з Заходняй Беларусі, і абмежаваў колькасць стыпендый для заходнебеларускай моладзі. Пачынаючы з сярэдзіны 1920-х гадоў, беларуская студэнцкая калонія ў Чэхаславакіі няўхільна скарачалася. У другой палове 1920-х гадоў большасць беларускіх студэнтаў у ЧСР атрымалі дыпламы і рээмігравалі. Але і ў 1930-я гады чэхаславацкая вышэйшая адукацыя працягвала карыстацца папулярнасцю сярод заходнебеларускай моладзі. Так, у 1931 годзе толькі ў Карлавым універсітэце было запісана 113 беларусаў (Беларуская крыніца, 1931). Толькі беларусы ўжо не маглі разлічваць на бясплатнае навучанне ў ВНУ ЧСР, бо ў 1931 годзе выдача стыпендый эмігранцкай моладзі была спынена.

Каб мець больш канкрэтнае ўяўленне пра беларускую студэнцкую супольнасць у Чэхаславакіі, варта звярнуцца да аналізу статыстычных дадзеных праведзенага па ініцыятыве Чэхаславацкага Чырвонага Крыжа (ЧЧК) у чэрвені 1924 года анкетавання ўкраінскіх, беларускіх і грузінскіх студэнтаў. Усяго ў анкетаванні прыняло ўдзел 1824 студэнты (беларусаў – 82 ці 4,5%) (Шрамченко, 1926: 5).

Галоўным цэнтрам канцэнтрацыі беларусаў у ЧСР з’яўлялася Прага, у якой пражывала 87% анкетаваных беларусаў. Наступнымі па папулярнасці пасля Прагі адпаведна былі Падэбрады, Брно, Браціслава, Пшыбрам. 69,5% анкетаваных беларусаў паходзіла з тэрыторыі Польшчы (Шрамченко, 1926: 3).

Гендэрны падзел сярод беларусаў адпавядаў агульнаэмігранцкім паказчыкам. Так, мужчыны складалі 89% нашых студэнтаў (Шрамченко, 1926: 4). 53,4% беларусаў па дадзеных на 1923 год мелі ад 18 да 21 года, 25% – ад 22 да 25 гадоў, 21,6% – больш за 25 гадоў (БДАМЛІМ, ф. 3, воп. 1, спр. 177; НАРБ, ф. 883, воп. 1., спр. 21, 22). Большасць беларускіх студэнтаў мела сялянскае паходжанне. Так, бацькі 76% сяброў “Беларускага сакола” займаліся земляробствам. Прычым 58% з іх мелі ва ўласнасці да 6 дзесяцін зямлі (БДАМЛІМ, ф. 3, воп. 1, спр. 177, 178).

Усе анкетаваныя беларусы назвалі роднай мовай беларускую і пазначылі беларускую нацыянальнасць. Беларуская мова з’яўлялася дамінуючым камунікацыйным сродкам. Для нашых студэнтаў была характэрна актыўная палітычная і грамадзянская пазіцыя. Большасць беларусаў былі сябрамі розных грамадскіх аб’яднанняў, а 26,4% беларусаў прымалі ўдзел у дзейнасці адразу двух ці больш арганізацый (Шрамченко, 1926: 32).

Рэлігійныя перакананні беларускіх студэнтаў адпавядалі агульнаэмігранцкай статыстыцы. 43 % апытаных беларусаў лічылі сябе атэістамі (Шрамченко, 1926: 6). Фармальна ж большасць нашых студэнтаў, якія паходзілі з заходнебеларускага рэгіёну, належала да праваслаўнай канфесіі. Так, 85% сяброў “Беларускага сакола” былі праваслаўнымі хрысціянамі (БДАМЛІМ, ф. 3, воп. 1, спр. 177, 178).

У адпаведнасці з дадзенымі анкетавання ЧЧК, 54% беларусаў з’яўляліся студэнтамі вышэйшых тэхнічных школ, астатнія 46% вучыліся ва ўстановах агульнаўніверсітэцкага тыпу, перш за ўсё ў Карлавым універсітэце (Шрамченко, 1926: 12). Найбольш папулярнымі спецыяльнасцямі сярод беларусаў з’яўляліся: 1) доктар (27,7%); 2) педагог (18,5%); 3) механік (14%); 4) аграном (12,3%), ляснік (9,2%), эканаміст (6,1%) (Шрамченко, 1926: 12).

Нягледзячы на тое, што асноўная маса беларусаў асвойвала тэхнічныя і медыцынскія спецыяльнасці, найбольшыя дасягненні былі на рахун-

ку студэнтаў-гуманітарыяў. Доктарскія працы беларускіх студэнтаў, напісаныя і абароненыя падчас навучання на філасофскім факультэце Карлава ўніверсітэта, можна лічыць сапраўдным укладам у развіццё беларусазнаўства. Агульным недахопам у ведах большасці беларускіх студэнтаў з'яўляўся даволі слабы ўзровень валодання заходнееўрапейскімі мовамі. Так, 77% беларусаў не ведалі аніводнай заходнееўрапейскай мовы, 16,6% – адну, 6,4% – дзве (Шрамченко, 1926: 15).

Традыцыі чэхаславацкай вышэйшай школы, высокія акадэмічныя патрабаванні і пастаянны маніторынг навучальнага працэсу забяспечылі падрыхтоўку кваліфікаваных кадраў з ліку беларускай эміграцыйнай моладзі. Большасць беларусаў, што атрымалі ў Чэхаславакіі дыпламы, вярнулася ў Польшчу, БССР, Латвію. Гэтыя дыпламаваныя беларускія спецыялісты ўключыліся ў барацьбу за нацыянальную эмансipaцыю беларускай меншасці ў Польшчы, далучыліся да гаспадарчага і культурнага будаўніцтва ў БССР, уліліся ў нацыянальна-культурную працу сярод беларускай меншасці ў Латвіі.

Сярод беларусаў-выпускнікоў чэхаславацкіх вышэйшых школ варта выдзеліць пісьменнікаў: Уладзіміра Жылку, Францішка Грышкевіча, Віктара Вальтара; гісторыкаў: Міколу Ільшэвіча, Ігната Сланеўскага; педагогаў: Людмілу Краскоўскую, Вячаслава Лаўскага, Аляксандра Орсу; прадстаўнікоў рэвалюцыйна-вызваленчага руху Заходняй Беларусі: Ігната Дварчаніна, Яна Бабровіча, Міколу Верамея, Георгія Муха-Мухноўскага; актывістаў заходнебеларускіх нацыянальна-дэмакратычных партый і культурна-асветных арганізацый: Адольфа Клімовіча, Янку Станкевіча, Міколу Чарнецкага, Сяргея Бусла, Міхася Гузоўскага; дзеячаў беларускага замежжа: Тамаша Грыба, Васіля Русака, Міколу Абрамчыка, Лявона Рыдлеўскага, Вінцэнта Жук-Грышкевіча, Уладзіміра Тамашчыка.

Бібліяграфія

1. *Анкеты, спісы сяброў, заявы, пропускі і інш. дакументы Саюза моладзі “Беларускі сакол” у г. Прага, 1923–1924 гг.*, т. 1. БДАМЛІМ, ф. 3, воп. 1, спр. 177.

2. *Анкеты, спісы сяброў, заявы, пропускі і інш. дакументы Саюза моладзі “Беларускі сакол” у г. Прага, 1923–1925 гг.*, т. 2. БДАМЛІМ, ф. 3, воп. 1, спр. 178.

3. *Беларусы ў Чэхаславацчыне* (1931). “Беларуская крыніца” 23.05.1931.

4. *Заявы студэнтаў аб выплаце ім стыпендыі ў пражскіх ВНУ і дакументы аб адукацыі*, 1922 г. НАРБ, ф. 883, воп. 1., спр. 22.

5. Заявы студэнтаў аб выплаце ім стыпендыі ў пражскіх навучальных установах і дакументы аб адукацыі, 1922–1923 гг. НАРБ, ф. 883, воп. 1., спр. 21.

6. Шрамченко, Левко (1926). *Українське, білоруське та грузинське студентство на високих школах в Чехословацькій республіці*. Подебради: Українська Господарська Академія.